

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

DĖL TERMINŲ *STANDARTIZACIJA*, *NORMINIMAS* IR *KODIFIKACIJA* SANTYKIO DABARTINĖJE NORMINAMOJOJE KALBOTYROJE

ESMINIAI ŽODŽIAI: bendrinė kalba, kalbos tvarkyba, kalbos standartizacija, norminimas, kodifikacija, terminija.

ĮVADINĖS PASTABOS

Norminamosios kalbotyros terminais *standartizacija*, *norminimas* ir *kodifikacija*¹ žymimų sąvokų samprata šiuolaikinės lietuvių ir užsienio kalbotyros darbuose įvairuoja, nėra iki galo nusistovėję ir patys terminai. Todėl neatsitiktinai poreikis peržiūrėti šiuos ir kai kuriuos kitus šios srities terminus ir tiksliau juos apibrėžti (ar net vieną kitą sąvoką pervadinti) keliamas ne vienoje pastarojo meto lietuvių kalbininkų mokslinėje publikacijoje². Tačiau visapusiškos diskusijos dėl terminų galimybes menkina tai, kad kartais remiamasi tik pavieniais šaltiniais, o šie savaime riboja su tų terminų vartoseną susijusių problemų lauką. Todėl ir išvados ne visada pasižymi moksliniu tikslumu ir objektyvumu.

Galima keleriopa prieiga prie šių terminų problematikos, apibrėžianti ir tyrimo kryptis:

1) diachroninė, leidžianti nagrinėti minimų terminų atsiradimą, istorinę raidą ir sąsajas su pačios bendrinės lietuvių kalbos (imant plačiau – ir kitų šalių bendrinių kalbų) kūrimosi etapais bei raidos kontekstu; tai reikalauja specialių išsamių studijų (žr. Deumert, Vandenburg 2003: 455–469; Subačius 2004: 97–115; Miliūnaitė 2010: 231–256);

2) sinchroninė, apsiribojanti dabartine kalbos norminimo terminų padėtimi ir apimanti du aspektus:

¹ Šie trys terminai straipsnio antraštėje, įvade bei 1-oje dalyje apibendrintai žymi atitinkamų šaknų terminų lizdus, nes realiai vartojama ir daugiau kiekvieno termino darybinių variantų, o kai kada ir panašias, bet netapačias sąvokas reiškiančių sinonimų.

² Pavyzdžiui, Audrius Valotka nagrinėjo *kalbos politikos* ir *kalbos planavimo* terminus (Valotka 2015: 84–101); kiti naujausi šios srities terminijos svarstymai aptariami tolesnėse straipsnio dalyse.

a) teoriškai apibrėžti kalbamųjų terminų poreikį ir šios mikrosistemos terminais reiškiamų sąvokų tarpusavio ryšius, remiantis svarbesniais dabartiniais lietuvių kalbotyros šaltiniais, taip pat anglakalbės kalbinės literatūros, kuri šiandien apskritai nemažai lemia lietuviškosios terminijos pasirinkimą, kontekstu;

b) tirti realiai funkcionuojančių kalbamųjų terminų ypatybes įvairiuose lietuvių kalbotyros tekstuose ir nustatyti jų vartojimo polinkius.

Šių tyrimo kryptių ir aspektų visuma gali padėti susidaryti gana išsamų kalbamųjų terminų raidos ir funkcionavimo vaizdą lietuvių kalbotyroje. Straipsnio apimtis leidžia rinktis vieną kurį aspektą. Ypač įdomus, nes nelengvai įgyvendinamas, atrodo 2a atvejis, todėl jis toliau ir nagrinėjamas, nors nevengiama sąsajų ir su minėtais kitokios pakraipos tyrimais.

1. KOKIO DYDŽIO „DAR VIENA LIETUVIŲ KALBOTYROS BĖDA“?

Panagrinėti norminamosios kalbotyros terminus *standartizacija, norminimas* ir *kodifikacija* paskatino 2016 m. internetiniame Vilniaus universiteto leidžiamame mokslo žurnale *Lietuvių kalba* paskelbtas trijų autorių – Irenos Smetonienės, Antano Smetonos ir Audriaus Valotkos straipsnis „Dėl *standartinės kalbos* termino“ (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016)³. Kaip sako straipsnio antraštė, jis skirtas terminui *standartinė kalba*, o kaip rodo jo turinys, mėginama pagrįsti šio termino reikalingumą dabartinei lietuvių kalbotyrai ir juo pakeisti įsigalėjusį, nuo 1927 m. su keliolikos metų sovietinio laikotarpio pertrauka vartojamą *bendrinės kalbos* terminą. Kartu glaustai užsimenama ir apie kitus norminamajai kalbotyrai svarbius terminus (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 10):

Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną lietuvių kalbotyros bėdą – kabos⁴ norminimas ir kodifikavimas mums yra sinonimai, o standartizavimas apskritai neapibrėžtas.

Norėdami pagrįsti šį teiginį, autoriai 10-ame puslapyje pateikia lentelę (tik nenurodo jos pavadinimo, žr. 1-ą lentelę). Po šia lentele (toliau tekste – KNS lentelė), nenagrinėdami jos turinio, straipsnio autoriai daro tokią išvadą (turėdami galvoje ne tik

³ Aldono Pupkio parašytą šio straipsnio recenziją žr. 90-ame *Bendrinės kalbos* žurnalo numeryje (prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/90/Pupkis_BK_90_straipsnis.pdf).

⁴ Straipsnio autorių paliktas korektūros riktas.

šiuos, bet ir anksčiau savo tekste aptariamus terminus bendrinės kalbos atmainai įvardyti) (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 11):

Taigi, kaip matome, terminologinis chaosas akivaizdus (ir, beje, lingvistikos terminijoje ne toks retas). Šio straipsnio tikslas nėra sutvarkyti visą šią terminų mikrosistemą.

Vis dėlto autorių teiginys dėl „dar vienos lietuvių kalbotyros bėdos“ gerokai prasilenkia su tiesa. Kodėl?

Pagrindinė pačių autorių „bėda“ ta, kad jie remiasi vieninteliu lietuvišku šaltiniu – *Lietuvių kalbos enciklopedija* (toliau – LKE), o iš kitakalbių šaltinių taip pat pasirenka tik po vieną, taigi nematyti nei įvairovės, nei kitų pro akis praleistų šių terminų vartojimo aspektų. Nežvilgterta nė į ganėtinai neseną leksikografijos šaltinį – *Lingvodidaktikos terminų žodyną* (toliau – LTŽ) (2012), esantį ir Lietuvos Respublikos terminų banke (toliau – TB), – čia šie terminai aiškiai apibrėžti. Be to, kelių kalbų terminų mikrosistemas lyginti galima ir reikia, bet vienokie ar kitokie neatitikimai dar savaime nereiškia, kad viena iš tų mikrosistemų kuo nors ydinga.

Kita vertus, reikia pripažinti, kad lietuviškojoje norminamosios kalbotyros terminų mikrosistemoje šiokios tokios netvarkos esama, ir tai lemia kelios priežastys:

- 1) nėra aiškiai susitarta, kokios sąvokos reikalingos ir koks jų turinys;
- 2) pamatinės sąvokos „standartas“ ir „norma“ yra daliniai sinonimai, ir tai sukuria išvestinių sąvokų sinonimiškumą, kartu dviprasmiškumą;
- 3) lietuvių norminamosios kalbotyros terminų mikrosistemą išbalansuoja kitų kalbų daroma įtaka, nes ši mikrosistema kitose kalbose kuriama ne visada pagal tokius pačius principus.

Kur kas didesnė bėda, kad ir kaip atrodytų paradoksalu, – pati dabartinė lietuvių kalbotyros terminijos kodifikacijos būklė. Atskyrus lietuvių kalbotyros terminijos (ir kalbamosios mikrosistemos) kodifikaciją nuo realiosios vartosenos, galima teigti, kad šioji terminija, palyginti su kitų mokslo sričių terminija, leksikografiškai sutvarkyta gana prastai. Didžioji leksikografijos šaltinių dalis keliais dešimtmečiais, jei ne daugiau, atsilieka nuo to, kas realiai vartojama. Kuriamą arba skolinamą daug naujų terminų, atliepiančių užsienio kalbotyros aktualijas, bet toji terminija nėra nei centralizuotai sisteminama, nei skelbiama. XX a. pabaigoje pasirodęs lietuviškas *Kalbotyros terminų žodynas* (toliau – KTŽ) savo laiku buvo reikalingas ir parankus darbas (žr. KTŽ 1990, 288 p.), tačiau jis jau negali lygintis nė

su 2007 m. latvių išleistu *Aiškinamuoju kalbotyros terminų žodynu* (toliau – VPSV) (2007, 623 p.).

1 LENTELE. *Kodifikavimo, norminimo* ir *standartizavimo* apibrėžtys trijų kalbų šaltiniuose (Smetonienė, Smetona, Valotka 2016: 10).

Kodifikavimas	Кодификация языка	Codification
Kalbotyros metodais pagrįstas kalbos normų nustatymas bei parinkimas vadinamas kodifikavimu arba norminimu. (Lietuvių kalbos enciklopedija)	Эксплицитное (зафиксированное в словарях, грамматиках и т. п.) признание нормативности языкового явления или факта, целенаправленная разработка правил и предписаний, призванная способствовать сохранению литературных норм и их научно обоснованному обновлению. (Словарь социолингвистических терминов)	A term used in language planning (corpus planning), referring to the compilation of a systematic statement of the rules and conventions governing the use of a language variety, typically the standard language of a community. (D. Crystal A Dictionary of Linguistics and Phonetics)
Norminimas	Нормализация языка	Normalization
Kalbotyros metodais pagrįstas kalbos normų nustatymas bei parinkimas vadinamas kodifikavimu arba norminimu. (Lietuvių kalbos enciklopedija)	Процесс формирования орфоэпических, грамматических и лексических норм, считающихся образцовыми в данном языке. (Словарь социолингвистических терминов)	A term used in auditory phonetics for a type of compensation made when people are listening to speech, so that they allow for such variations as changes between speakers or alterations in speech rate. (D. Crystal A Dictionary of Linguistics and Phonetics)
Standartizavimas	Стандартизация языка	Standardization
Lietuvių kalbos enciklopedijoje neaprašytas.	Сведение свободных вариантов языковых единиц к одному; выбор предписываемого (рекомендуемого) образцового варианта с соответствующей фиксацией в словарях, грамматиках и т. п. как основа нормализации языка. (Словарь социолингвистических терминов)	The natural development of a standard language in a speech community (or an attempt by a community to impose one dialect as a standard) is known as standardization . (D. Crystal A Dictionary of Linguistics and Phonetics)

Minėto straipsnio autoriai, suprasdami, kad kalbamųjų terminų problema verta didesnio dėmesio, skatina „šioje kalbotyros srityje besispecializuojančius mokslininkus imtis visos mikrosistemos tvarkymo“. Tokiam tvarkymui, kiek jis reikalingas, reikėtų

atskiro atsidėjimo, pavyzdžiui, rengiant naują kalbotyros terminų žodyną ar leidžiant naują LKE leidimą. Tačiau, kaip minėta, norint išsamiai išgvildinti teorinius ir praktinius kalbamųjų terminų kilmės, istorinės raidos, funkcionavimo bei pateikimo įvairiuose šaltiniuose aspektus, reikėtų platesnės studijos. Todėl šiuo kartu straipsnio tikslas yra siauresnis: teoriškai apibrėžti bendrinės kalbos norminamajam procesui apibūdinti reikalingų sąvokų ir jas įvardijančių terminų mikrosistemą.

Šiam tikslui įgyvendinti keliami tokie uždaviniai:

- 1) apibūdinti pagrindines norminamojo proceso sudedamųjų dalių (etapų) sąvokas;
- 2) aptarti terminus *standartizacija, norminimas* ir *kodifikacija*, taip pat jų variantus ir sinonimus;
- 3) atskleisti kalbos reguliavimą(si) įvardijančių terminų tarpusavio ryšius ir pateikti galimos jų mikrosistemos apmatas.

2. APIE KOKIAS SĄVOKAS IR JAS ĮVARDIJANČIUS TERMINUS KALBAME?

Terminai *standartizacija, norminimas* ir *kodifikacija* bei jų variantai ir sinonimai nusako įvairius bendrinės kalbos reguliavimo(si) aspektus, susijusius tiek su bendrinės kalbos, kaip vienos iš nacionalinės kalbos atmainų, išore (t. y. bendrinės kalbos atskyrimu nuo kitų atmainų), tiek su jos vidumi (t. y. su bendrinės kalbos normų kristalizavimusi ir tvarkyba). Kad nagrinėjamų terminų turinys ir kontekstas būtų aiškesnis, pirmiausia reikia apibrėžti atramines sąvokas „bendrinė kalba“ ir „bendrinės kalbos reguliavimas(is)“.

Bendrinė kalba yra ir savaime besiklostanti, ir sąmoningai kuriama kalbos atmaina. Tuo ji skiriasi nuo kitų kalbos atmainų, kurių atsiradimas, funkcionavimas ir normų raida paprastai apibūdinama tik kaip kalbos savireguliacija be sąmoningo ir kryptingo kišimosi iš šalies. Tiesa, kalbant apie bendrinę kalbą, nusveria (ir visai suprantama, kodėl) vienas aspektas – pabrėžiamas daugiau ar mažiau aktyvus, organizuotas (dažnai valstybės mastu) poveikis jos raidai, o nuošalyje paliekami savaiminės jos raidos ypatumai.

Be to, bendrinė kalba yra kartu ir reguliavimo objektas, ir jo rezultatas. Kaip tik šių dviejų, tegu ir prieštarigų, tos pačios bendrinės kalbos prigimties pusių – reguliavimo objekto ir rezultato – sąveikos ir nesistengiama suprasti šiuo metu vykstančioje diskusijoje dėl terminų *bendrinė kalba* ir *standartinė kalba* turinio bei santykio. Negana to, mėginama šias dvi puses dirbtinai atsieti ir dekonstruoti termino *bendrinė kalba* vienovę: norminė, t. y.

kodifikuota, bendrinė kalba priešinama realiajai jos vartosenai, tarsi tai būtų dvi atskiros ir visai skirtingais terminais vadintinos atmainos. Todėl, kiek nukrypstant nuo pagrindinio tikslo ir uždavinių, tikslinga pateikti nagrinėjamai problematikai priimtinausią bendrinės kalbos sampratą.

Kalbininkas Pranas Skardžius 1927 m. žurnale *Švietimo darbas* (Skardžius 1997 [1927]: 30–85) pirmasis viešai pavartojo terminą *bendrinė kalba* ir jį motyvavo. Beje, iki 2013 m. kovo mėnesio Lietuvoje manyta ir rašyta, kad P. Skardžius ir buvo šio termino kūrėjas. Tačiau tą kovo mėn. Lietuvos nacionalinio radijo laidoje „Ryto garsai“ buvo transliuota viena radijo stoties „Amerikos balsas“ laida, kurioje paskelbtas įrašas iš 1964 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose vykusio Katalikų akademijos suvažiavimo, kur į klausimus atsakinėjo žymus tarpukario kalbininkas, karo metais pasitraukęs į Vakarų, Antanas Salys. Jis paaiškino, kad terminą *bendrinė kalba* pats pasiūlęs P. Skardžiui pagal vertimą iš vokiečių kalbos termino *Gemeinsprache*, ir tas pradėjęs visur jį vartoti.

Pranas Skardžius apibūdina bendrinę kalbą kaip tokią, „kurią galėtų suprasti viso krašto žmonės“, kuri „yra tapusi bendra visam kraštui, visai valstybei“, „visoje etnografinėje Lietuvoje pripažįstama, vartojama arba stengiamasi vartoti kaip visuotinai bendraujamoji priemonė“, taigi ypač pabrėžia jos bendrumo ypatybę (Skardžius 1997 [1927]: 34–35).

Kaip tik šiam bendrinės kalbos kūrimo(si), jos normų atrankos ir bendrinimo veiksmui, išsitęsiančiam laike nuo pat bendrinės kalbos pamato pasirinkimo iki dabarties momento bei ateities gairių, ir yra reikalingi specialūs terminai, kurie leistų tą procesą apibūdinti pagal įvairius ypatumus.

Bendrinės kalbos apibrėžtyse paprastai nurodomi svarbiausi požymiai, išskiriantys šią kalbos atmainą iš kitų nacionalinės kalbos atmainų. Nagrinėjamų terminų kontekstui svarbiausias yra bendrinės kalbos požymis, nusakantis sąmoningo poveikio jai, arba jos tvarkybos, pobūdį⁵. Bendrinės kalbos tvarkybos procesas dėl nuolatinės kalbos kaitos yra nebaigtinis, tik jo mastas ir priemonės įvairiose šalyse nevienodi. Į tai atsižvelgiant, bendrinei lietuvių kalbai galėtų būti tinkama tokia jos apibrėžtis:

Bendrinė kalba – istoriškai, kultūriškai, dažnai ir politiškai susaistytos kalbinės bendruomenės kuriama, vartojama ir kryptingai tvarkoma prestižinė kalbos atmaina, skirta viešojo gyvenimo reikmėms ir turinti kodifikacijos fiksuojamas normas.

⁵ Sąmoningai reguliuojama gali būti ne tik bendrinė kalba, bet ir kitos atmainos (pavyzdžiui, norminama bendrinė žemaičių tarmės rašyba), tačiau tai ne tendencija, o greičiau išimtis, diktuojama konkrečios kalbinės bendruomenės poreikių.

Panašiai, tik išplėščiau, *bendrinė kalba* apibrėžiama ir LTŽ (2012):

bendrinė kalbà (angl. *standard language*, pranc. *langue standard (f)*, rus. *литературный язык*, vok. *Standardsprache (f)*) visuotinai vartojama ↑kalbos atmaina, daugiau ar mažiau sunorminta, pasižyminti didžiausiu prestižu, aukščiausiu visuomeniniu statusu ↑kalbinėje bendruomenėje, vartojama kaip raštų, viešojo gyvenimo, švietimo, kultūros, žiniasklaidos, literatūros, išsilavinusių visuomenės sluoksnių kalba. Δ nuolat turtinama, sąmoningai kuriama, reguliuojama ir norminama, tam rengiami žodynai, gramatikos, kiti norminamieji ir mokomieji leidiniai. Δ norminimu rūpinasi mokslo įstaigos ir valstybės institucijos, Lietuvoje – Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Δ atmainos mokoma mokyklose, jos, kaip ↑svetimosios kalbos, mokomi kitakalbiai.

Šiose dviejose apibrėžtyse bendrinės kalbos samprata skiriasi nuo tradicinės lietuvių kalbotyroje, nes iškeliami du nauji dalykai. Pirma – kalbos tvarkybos nuolatinumas, nes iki šiol dažniausiai buvo pabrėžiamas tvarkybos rezultatas, o ne vyksmas. Pavyzdžiui, įvairiuose lietuvių kalbotyros veikaluose nurodoma, kad bendrinė kalba esanti „sąmoningai apdorota“ (Pupkis 2005: 30), „daugiau ar mažiau sunorminta visos tautos raštų bei žmonių viešojo gyvenimo bei kultūros reikmėms skirta kalba“ (LKE 2008: 77), taigi iškeltas tik vienas – kodifikuotos bendrinės kalbos aspektas. Lietuvos Respublikos Seime svarstomuose Valstybinės kalbos įstatymo pakeitimo projektuose kaip pagrindinis požymis nurodomas taisyklingumo dėmuo:

Bendrinė lietuvių kalba – taisyklinga, t. y. lietuvių kalbos žodynu, gramatikos, rašybos ir skyrybos taisyklėmis ir kitais pripažintais kalbos normų šaltiniais pagrįsta rašytinė arba sakytinė lietuvių kalba, skirta viešojo gyvenimo reikmėms. (LRVKIPI 2008).

Bendrinė lietuvių kalba – taisyklinga, lietuvių kalbos žodyno, gramatikos, rašybos ir skyrybos normomis pagrįsta rašytinė arba sakytinė lietuvių kalba, skirta viešojo gyvenimo reikmėms. (LRVKIPI 2011).

Panašiai rašoma ir aukštųjų mokyklų vadovėlyje (LBK 2014: 24, paryškinta autorių):

Bendrinė kalba – tai sunorminta (standartizuota), rašytinę ir sakytinę formas turinti, daugelyje sferų vartojama visiems kalbos vartotojams bendra kalbos atmaina. Nuo kitų kalbos atmainų (tarmių ar sociolektų) bendrinė kalba visų pirma skiriasi tuo, kad yra kodifikuota arba sunorminta, t. y. **standartizuota**.

Sunormintu ir taisyklingu galima laikyti kodifikuotos bendrinės kalbos būvį, bet ne realiąją jos vartoseną, kuri dažnai esti įvairuojanti ir dėl vidinės raidos, ir dėl bendrųjų šiuo metu Europos kalbose vykstančių destandartizacijos procesų, todėl nestokojanti kitoms nacionalinės kalbos atmainoms ir kitoms kalboms būdingų elementų.

Antra, bendrinė kalba turi, kaip minėta, ir savaiminės raidos lygmenį, nes ne viskas joje vyksta sąmoningo reguliavimo būdu. Todėl svarbu pažymėti, kad ji yra ir „kalbinės bendruomenės kuriama“.

Šių dviejų procesų – savaiminio ir sąmoningo – santykis įvairiose kalbose ir skirtingais raidos laikotarpiais gali būti labai nevienodas. Lietuvių kalboje sąmoningas poveikis bendrinei kalbai, arba jos **reguliavimas**, dar kitaip – **kalbos tvarkyba** – užima esmingą bendrinės kalbos raidos, funkcionavimo ir kaitos dalį, o savaiminiai procesai – kur kas mažesnę. Pranas Kniūkšta bendrinės kalbos tvarkybai priskiria norminimą, priežiūrą ir kalbos ugdymą (Kniūkšta 1995: 28–39):

Kryptingosios kalbos tvarkybos svarbiausias principas yra sistemiškumas, arba dėsningumas. Jis ne tik padeda kalbą norminti, prižiūrėti ir jos mokytis, bet daugeliu atvejų dera ir su kalbos ugdymo uždaviniais.

Išsamiau *kalbos tvarkyba* apibrėžta LTŽ (2012):

Kalbos tvarkyba – kalbos apsaugos teisinės sistemos kūrimas, kalbos norminimo, konsultavimo kalbos vartosenos klausimais, kalbos priežiūros ir kontrolės institucijų bei įstaigų steigimas ir jų veiklos organizavimas, kalbos rėmimo programų ir projektų rengimas, administravimas ir įgyvendinimas, kalbos norminimas, kalbos normų sklaida, kalbos priežiūra ir kontrolė.

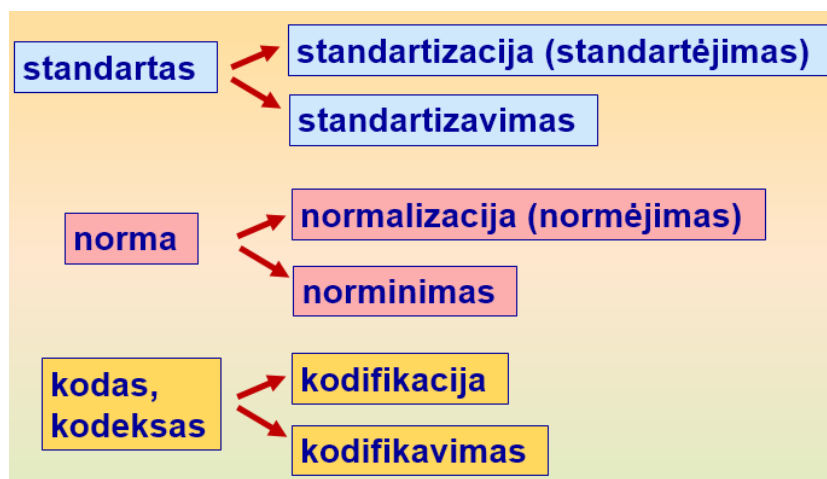
Taigi bendrinė kalba, kaip ir kitos kalbės atmainos, klostosi, funkcionuoja ir kinta savaime, be to, yra sąmoningai kuriama ir tvarkoma (reguliuojama). Šie procesai vyksta dviem lygmenimis: 1) makrolygmeniu, t. y. bendrinę kalbą suvokiant kaip nacionalinės kalbos atmainą; 2) mikrolygmeniu, t. y. į bendrinę kalbą žiūrint kaip į jos normų visumą. Jeigu kalbos tvarkyboje atskirsime visą teisinį ir administracinį reguliavimą, tada kitiems, tiesiogiai su bendrinės kalbos atmaina ir jos normomis susijusiems reguliavimo(si) aspektams įvardyti reikalingi mažiausiai keturi atskiri terminai (žr. 2-ą lentelę).

2 LENTELE. Bendrinės kalbos reguliavimo(si) pobūdis bei lygmenys ir terminų poreikis

Du lygmenys Pobūdis	I. Bendrinė kalba kaip atmaina	II. Bendrinės kalbos normos
Sąmoningas reguliavimas	T1	T2
Savaiminė raida	T3	T4

Jeigu kai kuriuos šiais keturiais terminais įvardijamus procesus suskaidysime į smulkesnius etapus, terminų prireiks dar daugiau. Kadangi galima skirti kelis sąmoningo bendrinės kalbos normų reguliavimo (T2) etapus (normų nustatymą, įteisinimą ir sklaidą vartosenoje), kiekvienas iš jų taip pat dažnai būna specialiai įvardijamas. Taigi akivaizdu, kad lietuvių kalbotyroje šiam reikalui vartojama daugiau terminų, nei pateikta KNS lentelėje (plg. 1-ą lentelę).

1-ame paveiksle nurodyti dabartiniuose lietuvių kalbotyros darbuose dažniausiai vartojami (ar siūlomi vartoti) terminai *standartizacija* (*standartėjimas*), *standartizavimas*; *norminimas*, *normalizacija* (*normėjimas*) ir *kodifikacija*, *kodifikavimas*. Tai yra tas terminų inventorių, kuris toliau ir nagrinėjamas. Be to, visi šie terminai susiję su atraminėmis sąvokomis „standartas“, „norma“ ir „kodeksas“, todėl reikia išsiaiškinti ir jų reikšmes, susijusias su kalbamojo inventoriaus terminais.

1 PAV. Bendrinės kalbos reguliavimui(si) įvardyti lietuvių kalbotyroje vartojami (ar siūlomi vartoti) terminai

Toliau šie terminai pagal ryšius su atraminėmis sąvokomis aptariami trimis atskiromis grupėmis. Kiekvienos iš jų terminai turi raiškos, turinio ir vartojimo ypatumų, taip pat atskirų sąsajų su kitų kalbų, ypač anglų kalbos, terminais.

2.1. *Standartizacija (standartėjimas) ir standartizavimas*

Standartizacija, kaip kalbos raiškos priemonių įvairovės bendrinimas, variantų šalinimas ir normų išsikristalizavimas, skirtingai nei *kodifikacija* (žr. 2.3 skyrių), laikoma sociolingvistine universalija (žr. Deumert 2004: 6). Tai lemia istoriškai susiklostęs nevienalytės kalbinės bendruomenės poreikis turėti kalbos standartą, arba etaloną, – bendrą, visiems suprantamą kalbos atmainą ir jos normas (Milroy, Milroy 1999 [1985]: 19).

Anglakalbėje kalbotyros tradicijoje terminas *standartizacija* (angl. *standardization*) vartojamas keliomis reikšmėmis.

Pirmoji *standartizacijos* reikšmė yra makrolygmens (T1), t. y. susijusi su bendrine kalba kaip nacionalinės kalbos atmaina ir reiškia daugiau ar mažiau sąmoningą, planingą, centralizuotą tos atmainos kūrimą ir tvarkymą (Deumert 2004: 6; Subačius 2004: 104–105⁶). Dar konkrečiau Ana Deumert *standartizaciją* apibrėžia kaip procesą, kurio metu bendrinės kalbos, kaip santykiškai vienalytės, kodifikuotos ir ideologiškai įteisintos atmainos, kuriamos, plėtojamos daugiau ar mažiau planinga atskirų žmonių ar grupių veikla ir skleidžiamos oficialiais kontrolės kanalais, ypač per švietimo sistemą (Deumert 2010: 244).

Taip pat *standartizacija* reiškia ir savaiminį tokios atmainos kūrimąsi (T3). Šiedu reikšmės aspektai tiesiogiai susiję su kalbotyrai arčiausio atraminio daiktavardžio *standartas* ir būdvardžio *standartinis*, *-ė* reikšmėmis anglų kalboje. Plg.:

standard (daiktav.) – kalbos forma, kuri plačiai pripažinta kaip įprasta forma. (Angl. *A form of language that is widely accepted as the usual form.*) (OD)

standard (būdv.) – apibūdinantis kalbos formą ar susijęs su kalbos forma, kuri plačiai pripažinta kaip paprastai taisyklinga forma: *bendrinės kalbos kalbėtojai* (Angl. *Denoting or relating to the form of a language widely accepted as the usual correct form: speakers of standard language*) (OD)

⁶ Giedrius Subačius atpasakoja 1968 m. Charles'o Fergusonono pateiktą *standartizacijos* sampratą: „Anot jo, kalbos standartizavimas yra procesas, kurio metu vienas kalbos variantas tampa kalbos bendruomenės plačiai priimtas kaip viršdialektinė norma – geriausia kalbos forma“.

standard (daiktav.) – kas nustatyta autoriteto, tradicijos ar visų sutikimu kaip modelis ar pavyzdys) (Angl. *something established by authority, custom, or general consent as a model or example*) (MW)

standard (būdv.) – iš esmės vienodas, išsilavinusių žmonių rašytinės bei sakininės vartosenos įtvirtintas ir plačiai pripažintas kaip tinkamas: *bendrinė (standartinė) tartis* (Angl. *substantially uniform and well established by usage in the speech and writing of the educated and widely recognized as acceptable: standard pronunciation <...>*) (MW)

Taigi anglakalbei vartosenai įprasta *standartine* vadinti bendrinę, sutartinę kalbos atmainą.

Antroji *standartizacijos* reikšmė anglų kalboje yra mikrolygmens (T2). Tai įvairių to paties kalbos vieneto (pavyzdžiui, žodžių rašybos, tarimo, formos ir kt.) variantų šalinimas, t. y. vieno iš kalboje turimų variantų įteisinimas, pripažinimas, laikymas norminiu (plg. Milroy, Milroy 1999 [1985]: 18–23).

Latvių VPSV nurodomos dvi *standartizacijos* (*standartizēšana*, *standartizācija*) reikšmės: viena iš jų nusakoma kaip standartų (dokumentų) rengimo procesas, ypač susijęs su terminijos tvarkyba, o iš antrosios reikšmės duodama nuoroda į *kalbos norminimą* (VPSV 2007: 371–372). Taigi latvių kalbotyros terminografijoje suaktualinta tik T2 reikšmė.

Lietuviškojoje KNS lentelės skiltyje nurodyta forma ***standartizavimas*** ir teigiama, kad šis terminas LKE neaprašytas. Tai tiesa, tačiau *standartizavimo* variantas *standartizacija* apibrėžtas *Kalbotyros terminų žodyne* (KTŽ 1990) ir kituose šaltiniuose arba bent pateikiamas su nuorodomis į sinonimiškai suprantamus kitus terminus (žr. 3-ią lentelę⁷).

⁷ Šioje ir kitose lentelėse terminai paryškinti mano. – R. M.

3 LENTELE. Terminų *standartizacija* ir *standartizavimas* apibrėžtys lietuviškuose šaltiniuose

Šaltiniai	Apibrėžtys
KTŽ	standartizacija – <i>стандартизация, standartization⁸, normalization</i> . Įvairių to paties kalbos elemento (tarties, formų, žodžių ir kt.) variantų panaikinimas, t. y. vieno iš kalbos turimų variantų įteisinimas, pripažinimas, laikymas norminio. Skirtingai nuo anglų kalbos, kurioje standartizacijos terminu paprastai žymima kalbos normalizacija, lietuvių ir rusų kalbotyroje paprastai kalbama tik apie terminų standartizaciją.
LKE	nėra.
LTŽ	<i>standartizacijos</i> nėra; yra tik <i>kalbos standartizavimas</i> , žr. <i>kalbos norminimas</i> .
DŽ _{7i}	standartizacija – standartų nustatymas.
TŽŽ	standartizacija – <i>kalbot.</i> to paties kalbos elemento variantų panaikinimas.

Dėl lietuvių kalboje ne visada aiškiai daromo skirtumo tarp vedinių su baigmeniu *-avimas* (veiksmo pavadinimas) ir *-acija* (veiksmo rezultatas arba sukonkretėjęs reiškinių pavadinimas) kai kada pastaruosius linkstama vartoti stipriojoje pozicijoje, t. y. abiem atvejais linkstama prie *standartizacijos*⁹ – kaip kad yra anglų ar rusų kalbose (tai tinka ir 2.3 skyriuje aptariamiems terminams *kodifikacija* ir *kodifikavimas*).

Akivaizdu, kad lietuviškuosiuose leksikografijos šaltiniuose *standartizacija* (arba *standartizavimas*) apibrėžiama T2 reikšme, t. y. turint galvoje ne makrokontekstą, o sąmoningą bendrinės kalbos normų reguliavimą, ir ne bet koki, o vienakryptį, mažinantį variantišką raišką. Todėl suprantama, kad T2 sąvokai pavadinti susidaro variantiška sinonimų pora *standartizacija* (*standartizavimas*) ir *norminimas* (apie šį žr. 2.2 skyrių). O kaip tada dėl sąmoningo bendrinės kalbos normų reguliavimo (T2) ir savaiminės jų raidos (T4) skirties? Giedrius Subačius savaiminiam normų kristalizavimuisi pavadinti (T4) lietuvių kalboje siūlo vartoti *standartėjimą* (*normėjimą*), o normų reguliuojamajai veiklai (T2) – *standartizavimą* (*norminimą*) (Subačius 2002: 229). Taigi T2 ir T4 atveju matyti terminų perteklius: turint aiškiai su *norma* siejamą terminą *norminimas*, su *standartu* siejami terminai nėra tikslingi.

⁸ Anglų kalboje vartojama forma *standardization* (plg. *standard* „standartas“).

⁹ Plg. įstaigos, kuri rūpinasi terminų standartizavimu, pavadinimą *Lietuvos standartizacijos departamentas*.

Kaip tik dėl to lietuvių kalboje norminamosios kalbotyros terminai *standartizacija* ar *standartizavimas* nėra populiarūs. Dabartinėje kalbinėje literatūroje šie terminai, jei ir pasitaiko ne terminologijos tekstuose, nėra įgavę konkretumo: dažniau vartojami apibendrinamąja vienodinimo, bendrinimo reikšme, plg.:

Žodynas yra žodynas, didelės gyvasties iš jo neišreikalaus, bet per didelė standartizacija ir jo gyvastį gali mažinti. <...>

Šiais kalbos biurokratinimo ir standartizavimo laikais dažniau reikėtų prisiminti žmones, kėlusius gyvosios kalbos svarbą. (Kniūkšta 1995: 29)

Vienas iš svarbiausių skiriamųjų bendrinės kalbos požymių yra didelis struktūros subendrinimo, arba standartizavimo, laipsnis. (Pupkis 2005: 31)

Tokios vartosenos priežastis aiški: lietuvių kalboje *standartas* suprantamas kiek kitaip nei anglų kalboje, o tai iš dalies lemia ir termino *standartizacija* skirtumus abiejose kalbose. *Tarptautinių žodžių žodyne* (toliau – TŽŽ) (2013) nurodomos trys *standarto* reikšmės, ir nė viena iš jų nepažymėta kaip kalbotyros terminas:

standártas [angl. *standard* – norma, pavyzdys], norma, pavyzdys; sutartas, nustatytas matas, pagrindas: **1** standartizacijos dokumentas, nustatantis normas, taisykles ir reikalavimus produkcijai, metodams, sąvokoms, simboliams arba kt. objektams; **2** tipinis pavyzdys, atitinkantis tam tikras kokybės, chem. sudėties, fizik. savybių, mato, masės ir kt. sąlygas; **3 aukso** Δ *ek.* auksu padengtų pinigų sistema, kurioje pinigus galima pakeisti į auksą; valiutos kursas, išreikštas aukso kiekiu.

Standartizacija lietuvių, kaip ir latvių, kalboje dažniausiai ir siejama su griežtų standartų diegimu; tai yra standartų diegimo, virtimo (vertimo) standartu procesas. Viena iš kalbos dalykams artimiausių sričių – terminų standartų kūrimas, todėl šioje srityje, kaip nurodyta KTŽ (1990: 191), *standartizacijos* terminas dažniausiai ir vartojamas. Dar plg. Kazimiero Gaivenio teiginį, kad „[s]ąvoka „terminų standartizacija“ reiškia tik terminų standartų rengimą“, siekiant suderinti skirtingų kalbų sąvokas, jų mikrosistemas ir terminus (Gaivenis 2002: 81).

Panašiai ir būdvardis *standartinis*, *-ė* lietuvių kalboje apibūdina objektą, atitinkantį standartą, t. y. nepasižymintį nukrypimu nuo jo (TŽŽ 2013):

1 atitinkantis standartą, tipinis; **2*** neturintis individualumo, šabloniškas, neoriginalus¹⁰.

¹⁰ Žvaigždutė * TŽŽ 2013 reiškia, kad reikšmė perkeltinė.

Stilistikoje standartiškumas siejamas su šablonu, kalbos šampais ir priešinamas kalbos gyvumui. Bendrinės kalbos normos, tiek reāliosios, tiek kodifikuotos, toli gražu ne visais atvejais yra nevariantiškos, nekaltant jau apie funkciniū stiliū, komunikaciniū sričių, kalbos registriū įvairovę, kuri lemia ir raiškos priemoniū variantiškumą. Kaip tik dėl šiū priežasčių ne visiems priimtinas siūlymas bendrinę kalbą lietuviškai imti vadinti *standartine kalba*, t. y. griežtai, be nuokrypiū atitinkančia standartą – nevariantiška, nepaliekančia alternatyvios raiškos (plg. Locher, Strässler 2008: 1–2), be to, šablioniška, t. y. stilistiškai skurdžia.

Jeigu bendrąją *standartizacijos* sampratą, kuri sietina su variantiškumo nepripažįstančiu standartu, pritaikysime kalbotyros sričiai, galėsime sakyti, kad *kalbos standartizacija* yra procesas, kurio metu susidaro arba nustatomas ir palaikomas kalbos standartas. Vadinasi, *standartizacija* – pirmiausia bendrinės kalbos kūrimo(si) procesas, tiksliau – vienos kalbos atmainos iš(si)skyrimas iš kitų regioninių ar socialinių atmainų ir jos virtimas (pavertimas) standartu bei tolesnis kultivavimas. Tai logiška, nes, skirtingai, nei kaltant apie mikrolygmenį, kur nėra tikslo variantiškumą visiškai pašalinti, makrolygmeniu iš tiesų atsisakoma atmainų įvairavimo kalbinės bendruomenės viešajame bendravime.

Kaip tik šia T1 reikšme lietuvių kalboje atskiro nusistovėjusio termino ir nėra. Tiesa, tų nedaugelio autoriū, kurie rašo bendrinės kalbos istorijos klausimais ir skaito dabartinę užsienio kalbotyros literatūrą, ypač naujesniuose tekstuose tokios vartosenos pasitaiko, plg. (paryškinta pačiame šaltinyje. – R. M.):

Kalbos **standartizavimu** vadinamas bendrinės kalbos formavimasis arba raida: tai tam tikras kalbos sąmoningo planavimo (kūrimo) ir savaiminės raidos procesas. (LBK 2014: 24)

Vadovėlyje moderniau pažvelgta į lietuvių bendrinės kalbos formavimąsi ir raidą. Bendrinės kalbos samprata čia aptarta per keturis kalbos **standartizavimo** (kalbos planavimo) aspektus, padėsiančius geriau suvokti lietuvių bendrinės kalbos vietą kitų Europos bendrinių kalbų kontekste, jos ištakas, šiandienės kodifikacijos tendencijas ar valstybinės kalbos politikos ir planavimo prioritetus. (LBK 2014: 9)

Nors šiose citatose vartojamas tik variantas *standartizavimas*, lietuviškai turime galimybę savaiminį ir sąmoningą bendrinės atmainos kūrimo(si) procesą (T3 ir T1) pavadinti skirtingais terminais: 1) *standartizacija* (*standartėjimas*), 2) *standartizavimas*.

Šiems terminams makrolygmeniu vartoti pagrindo duoda ir keli tarptautiniai su *standartu* kaip kalbos atmaina susiję kalbotyros terminai, pasitaikantys ir lietuvių kalbotyros darbuose:

1) ***destandartizacija*** – priešingas standartizacijai procesas, t. y. bendrinės kalbos išsisklaidymas postmoderniajame pasaulyje (Nekvapil 2010 [2008]: 260).

2) ***standartologija*** – mokslas apie bendrinių kalbų kūrimąsi (standartizaciją) (žr. Deumert, Vandebussche 2003: 455–469);

3) ***substandartas*** – bendrinę kalbą reguliariai lydintys reiškiniai, paprastai atsiradę dėl interferencijos su kitomis, nebendrinėmis atmainomis (dažniausiai reiškiasi sakytime forma) (plg. Milroy, Milroy 1999 [1985]: 2);

4) ***kvazistandartas*** – kitaip, negu mokslo priimta, suprantamas standartas (t. y. bendrinės kalbos atmaina) (Aliūkaitė 2009: 160–187);

Taigi pagal anglakalbę tradiciją lietuvių kalboje skolintą terminą *standartizacija*, lietuvių kalboje pasidarytus *standartizavimą* ir *standartėjimą*, taip pat naujus bendrašaknius terminus tiksliausiai makrolygmeniu (T1) sieti su *bendrine kalba* kaip nacionalinės kalbos atmaina.

2.2. Norminimas ir normalizacija (normėjimas)

Atskiro termino reikia konkrečių bendrinės kalbos normų tvarkybos procesui pavadinti (T2). Bendriausia reikšme lietuvių kalboje šiam reikalui vartojamas terminas ***norminimas***. Atraminis jo terminas *norma*, kai siejamas su bendrine kalba, be realiai funkcionuojančių kalbinės bendruomenės pripažįstamų kalbos faktų – *realiųjų normų*, turi ir reikšmę „kalbos pavyzdys, kuriuo jos vartotojai turi sekti“ (KTŽ 1990: 134), „bendrinei kalbai tinkamiausia raiškos priemonė, nustatoma remiantis kalbos praktika ir raidos dėsniais“ (TŽŽ 2013). Kad būtų atskirtos nuo realiųjų normų, įteisintos kodifikacijos veikaluose bendrinės kalbos normos dažniausiai įvardijamos kaip *kodifikuotosios normos*.

Svarbiausias bendrinės kalbos norminimo tikslas – atsižvelgiant į bendrinės kalbos kodifikaciją ir vartosenos pokyčius, išlaikyti bendrinės kalbos funkcionavimo pusiausvyrą (lankstųjį normų stabilumą), kad ši kalbos atmaina, nuolat atsinaujindama, geriausiai

tenkintų ją vartojančios kalbinės bendruomenės poreikius. Savo ruožtu norminimo uždaviniai sietini su trejopu bendrinės kalbos raidos būviu:

1) praeitimi: siekti normų pastovumo, t. y. išlaikyti bendrinės kalbos tęstinumą ir normų tradiciją;

2) dabartimi: siekti bendrinės kalbos funkcionalumo, t. y. tam tikrais laiko tarpais peržiūrėti kodifikaciją ir nustatyti tokias bendrinės kalbos normas bei vartojimo taisykles, kurios leistų lanksčiai naudotis raiškos išgalėmis;

3) ateitimi: sudaryti palankias sąlygas bendrinės kalbos raidai ir numatyti būdus, kaip ir kuriomis kryptimis bendrinė kalba galėtų atsinaujinti.

Kaip matyti ir iš KNS lentelės, norminimas kartais vartojamas pramaišui su terminu *kodifikavimas*. Be to, šis procesas paprastai skaidomas į etapus, ir jie dažnai turi kiekvienas savo pavadinimus.

Čekų kalbininkas Františekas Danešas yra nurodęs tokius norminimo proceso etapus (tiesa, jį vadindamas *kodifikacija*, taigi išplėsdamas pastarosios reikšmę, o *norminimą* laikydamas viena iš kodifikacijos dalių) (Данеш 1988 [1979]: 281–283):

1) aprašomasis etapas: bendrinės kalbos normų nustatymas ir objektyvus aprašymas;

2) reguliuojamasis (norminamasis) etapas:

a) vertinamasis (kalbos raiškos priemonės ir jų vartojimo būdai įvertinami pagal tam tikrus objektyvius kriterijus, atsižvelgiant į visuomenės poreikius ir bendrinės kalbos raidos dinamiką),

b) tiesioginės kodifikacijos etapas;

3) realizuojamasis (strateginis taktinis) etapas: kodifikacijos diegimas vartosenoje.

Dabartinėje norminamojoje lietuvių kalbotyroje (mažiau leksikografiškai, žr. 4-ą lentelę, daugiau naujesnėje mokslinėje literatūroje) aiškus priešingas polinkis *norminimo* terminą vartoti platesne, nei F. Danešo nurodyta, reikšme, o *kodifikacijos* reikšmę susiaurinti iki 2b etapą pavadinančio termino.

4 LENTELE. Termino *norminimas* apibrėžtys lietuviškuose šaltiniuose

Šaltiniai	Apibrėžtys
KTŽ	Literatūrinės kalbos <i>norminimas</i> (žr. n o r m a l i z a c i j a) yra mokslinis vartotiniųjų kalbos sistemos faktų nustatymas (p. 134, straipsnyje norma).
LKE	Kalbotyros metodais pagrįstas kalbos normų nustatymas bei parinkimas vadinamas kodifikavimu, arba <i>norminimu</i> (p. 253, straipsnis kalbos norma).
LTŽ	kalbos norminimas (tas pat kas <i>standartizavimas</i>) – (angl. <i>standardisation</i> , pranc. <i>normalisation</i> (f), <i>standartisation</i> (f), rus. <i>нормализация</i> , vok. <i>Sprachkritik</i> (f), <i>Sprachlenkung</i> (f), <i>Sprachpflege</i> (f), <i>Sprachregelung</i> (f)) bendrinės, visuotinės, pavyzdinės kalbos kaip oficialiosios bendravimo priemonės nustatymas; kalbos vartojimo normų ↑kodifikavimas, jų tikslinimas ir diegimas į ↑vartoseną. Δ dažniausiai susijęs su viešąja kalba ir su rašytine kalba, rašytiniu kodu, rašybos taisyklėmis ir pan.
DŽ ₇₁	<i>norminimo</i> nėra; <i>norminti</i> – nustatyti normas, tvarkyti pagal normas.
TŽŽ	<i>norminimo</i> nėra; <i>norminti</i> – nustatyti normas, tvarkyti pagal normas.

Pagal pačią plačiausią sampratą *norminimas* atstoja T1 terminą – taip jis apibrėžiamas LTŽ: „bendrinės, visuotinės, pavyzdinės kalbos kaip oficialiosios bendravimo priemonės nustatymas“, t. y. turimas galvoje kalbos atmainos pasirinkimas. Pagal siauresnę, būdingiausią sampratą, bendrinės kalbos normų nustatymas apima vartosenos tyrimą, normų atranką ir vertinimą. Be to, norminamajam procesui priskiriamas ir oficialus normų įteisinimas raštu bei normų sklaida. Antrąjį dėmenį – normų įteisinimą raštu, – o kartais ir pirmąjį, linkstama vadinti atskiru terminu *kodifikacija* (žr. 2.3 skyrių).

Kad *norminimas* ir *kodifikacija* ne visada tapatinami, rodo ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) įstatymas. 3-io straipsnio, kuriame vardijami VLKK uždaviniai, 4-ame punkte vartojami šie abu terminai, tik pačiame įstatyme nepateikiamos jų apibrėžtys (VLKK Į 2016):

Kalbos komisija:

<...>

4) nustato lietuvių kalbos tvarkybos kryptis, sprendžia lietuvių kalbos norminimo ir kodifikavimo klausimus; <...>.

Beje, tame pačiame įstatyme bendrinės kalbos normas fiksuojantys veikalai apibūdinami bendresniu pažyminiu *norminamasis*, o ne siauresniu *kodifikacijos* (VLKK Į

2016), – galbūt todėl, kad, pavyzdžiui, vadovėliai gali būti laikomi normų šaltiniu, bet neturi kodifikacinės galios:

5) vertina ir tvirtina svarbiausius norminamuosius kalbos veikalus (žodynus, žinytus, vadovus, vadovėlius); <...>.

Kaip norminimo (ir ta pačia reikšme suprantamos *kodifikacijos*) variantas lietuvių kalbotyroje pavartojamas terminas *normalizacija*¹¹. Plg. sakinį iš Jono Klimavičiaus straipsnio (Klimavičius 2002: 22):

Labiausiai mokslinės lingvistinės analizės reikalingi variantai ir klaidos, ypač objektyvios vartosenos ir pagal prigimtį subjektyvios normalizacijos (normų kodifikacijos) prieštaravimai ir susikirtimai.

Ankstesnėje kalbotyros literatūroje *normalizacija* vietoj *norminimo* pasitaikydavo dažniau, greičiausiai palaikoma ir rusų kalbos, o šiomis dienomis ji jau retoka, nes tada, kai *norminimas* ir *normalizacija* laikomi tą patį reiškiančiais terminais, pirmenybė teikiama aplietuvintajam, arba *normalizacijos* visai atsisakoma (žr. 5-ą lentelę).

5 LENTELE. Termino *normalizacija* apibrėžtys lietuviškuose šaltiniuose

Šaltiniai	Apibrėžtys
KTŽ	<i>normalizacija</i> , <i>нормализация</i> , <i>normalization</i> . Kalbos norminimas, jos normų nustatymas, tvarkymas (p. 135).
LKE	<i>normalizacijos</i> nėra.
LTŽ	<i>normalizacijos</i> nėra.
DŽ _{7i}	<i>normalizacija</i> – normos, normų nustatymas; sutvarkymas pagal normas, taisykles, nuostatus.
TŽŽ	<i>normalizacija</i> 1. normalios padėties nusistojimas, įvedimas; sunorminimas, sutvarkymas pagal normas, taisykles, nuostatus; 2. privalomų normų nustatymas ir įgyvendinimas (ir dar dvi konkretnės su pramonės gamyba susijusios reikšmės).

¹¹ Tokia tradicija ėjo bent nuo prieškarinės *Gimtosios kalbos*, kur buvo kalbama apie bendrinės kalbos *normalizacijos kriterijus*, plg. *Gimtoji kalba*, 1938: 143.

Vis dėlto reikia pažymėti, kad būta mėginimų šiuodu terminus – *norminimą* ir *normalizaciją* – diferencijuoti (atsiremiant į tą *normalizacijos* reikšmės sandą, kuris TŽŽ (2013) nusakytas kaip „normalios padėties nusistojimas“. Pavyzdžiui, Jonas Palionis *normalizacijos* terminu vadina savaiminį normų kristalizavimosi procesą¹², kurio metu kalbos normos išsirutulioja, išsigrynina pačioje kalbos praktikoje (T4) (Palionis 1989: 51; dar plg. Miliūnaitė 2003: 42–43). Praktiškai nevartojamas dar vienas – G. Subačiaus siūlytas aplietuvintas šios reikšmės termino variantas *normėjimas* (Subačius 2002: 229).

Ar terminas *normalizacija* apskritai reikalingas praktiškai, ar svarbi tik teorinė galimybė jį tokį turėti? Kadangi normų kristalizacija vyksta kiekvienoje pokyčių patiriančioje kalboje, taigi ir sąmoningai nereguliuojamose atmainose, tikslinga prireikus šį procesą įvardyti atskiru terminu. Bendrinės kalbos normų kristalizacija specialiai tyrinėjama mažai, šis procesas kartais sąlygiškai įtraukiamas į pirmąjį norminimo etapą, kuriame aprašomos vartosenoje funkcionuojančios normos ir konkuruojantys jų variantai, tačiau dėl tikslumo gali prireikti jį skirti nuo *norminimo*.

Normų kristalizacija gerai matyti, kai į kalbą patenka koks nors naujas reiškinyis ir netrukus ima konkuruoti su lietuviškos raiškos variantais. Vartosenoje dažnai pirmiausia stichiškai vyksta tinkamiausio varianto paieška, normintojams stebint padėtį ir dar nesikišant į šį procesą. Pavyzdžiui, kai lietuvių kalboje pradėta vartoti sunkiai adaptuojama anglybė *think-tank*, dažniausiai reiškianti „tarpdalykinius tyrimus atliekančią ekspertų grupę, kurią remia vyriausybiniai arba komerciniai klientai, ir patariančią jiems socialiniais, politiniais ar pan. klausimais“ (ND, žiūrėta 2017 11 14), vartosenoje susidarė tokia konkuruojančių raiškos būdų įvairovė (paryškinta mano, pavyzdžiai pateikti chronologiškai. – R. M.):

Kažin ar daug žmonių yra girdėję apie tokį Demokratinės politikos institutą (DPI), kuris buvo ir yra (ne)oficialus Tėvynės sąjungos „**think tank**“ (**smegenų centras**). O juo labiau apie jo prezidentą M. Adomėną, kuris nuo tų pačių 2006 metų buvo ir Seimo pirmininko pavaduotojo Andriaus Kubiliaus patarėjas. (*Izinios.lt*, 2009)

Pirmiausia universitetai atlieka savo profesinės srities lyderio vaidmenį – jie organizuoja konferencijas, kviečia verslininkus, daro kasmetinius renginius, rengia publikacijas, seka žinias,

¹² Savaiminis normų kristalizavimosi procesas būdingas ne tik bendrinės kalbos atmainai; galima kalbėti ir apie kitų kalbos atmainų, ir apie ankstesnio, ikikodifikacinio laikotarpio, iki susikuriant bendrinei kalbai, normų kristalizaciją.

daro ekspertines išvadas. Kitaip sakant, veikia kaip **think-tank** komanda – kaip „**smegenų centras**“ šalia pasirinktos industrijos. (*Universiteto žinios*, 2012)

LLRI yra ne mokslinių tyrimų institutas, o **idėjų kalvė** (angl. *Think tank*). Jis teikia praktines idėjas, pasiūlymus, situacijos vertinimus bei komentarus, užsiima visuomenės švietimu. (*lt.wikipedia.org*, 2014)

Rusijos „**thinktanks**“ „Katehon“ yra Kremliaus palaikomas naujienų puslapis, kuris dažnai siūlo geopolitinę informaciją, tiesiog prisotintą karinio ortodoksinio nacionalizmo. (*tv3.lt*, 2016)

Trečioji pakopa – **think tankai** arba lietuviškai **idėjų kalvės** ir **smegenų centrai** Taip, draugai socialdemokratai su savo „darbo grupėmis“ pabandė paversti šį mechanizmą parodija. Bet atskirkime grupę sovietinių partinių bičiulių, kurių vienintelis tikslas greičiau įsisavinti ES lėšas, nuo **smegenų centro**, kurio vieno profesoriaus intelektas ir tarptautinė patirtis gali pranokti visos „darbo grupės“ kartu sudėjus. (*delfi.lt*, 2016)

Ar R. Karbauskis yra susipažinęs su minėta amerikiečių **think-tank'o** CSIS analitine studija „Kremliaus scenarijai“ ir joje išdėstytais konkrečiais techniniais siūlymais, kokių veiksmų turi imtis Vakarų valstybės, kad užkardytų kelią tam, kad verslas, susijęs su Rusija, nedarytų žalingo poveikio nacionalinių valstybių politikoms? (*delfi.lt*, 2016)

„Komiteto biuras pasitikslino, nei šią, nei praėjusią kadenciją nebuvo tokio sprendimo, kad komitetas neišleistų į komandiruotę, tuo labiau, kad iš Seimo jokių lėšų nėra prašoma ir tai rimtas renginys, Europos liaudies partijos **think tanko** Generalinė asamblėja, kur aš atstovauju Tėvynės sąjungai ir reguliariai lankausi“, – BNS sakė M. Adomėnas. (*delfi.lt*, 2017)

„Europa – ar dar tebeveikiam išvien? Ką gyventojai ir elitai iš tikro galvoja apie ES?“ – tokiu pavadinimu šį antradienį paskelbta **idėjų kalvės** studija, grindžiama plataus masto reprezentatyvia apklausa. (*delfi.lt*, 2017)

Šie pavyzdžiai rodo, kad kristalizuojasi du lietuviški metaforiški, dėl to pagaulūs atitikmenys *idėjų kalvė* ir *smegenų centras*, kurie ilgainiui turėtų išstumti svetimybę bent iš oficialiosios vartosenos. Tiesa, TB pateiktas lietuviškas daugiskaitos formos *think tanks* atitikmuo *analitikų centrai*¹³, bet vartosenoje jis beveik neturi atramos, arba *analitikos centru* vėrčiamas kitas angliškas terminas *analytics center*. Toks normos radimosi etapas, kol vartosenoje nusistovės perspektyvus variantas, ir gali būti vadinamas *normalizacija*. Jis

¹³ Šis terminas fiksuotas į TB įtrauktame šaltinyje: *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*. Redaktorių kolegija: Algimantas Jankauskas (ats. red.) ir kt. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

dažnai eina pirmiau už norminimo procesą, o kartais ir lygiagrečiai su juo (kai stebima ir tiriami įvairuojanti vartosena), kol įteisinama (kodifikuojama) tam tikro laikotarpio realioji norma.

Anglakalbės kalbotyros tekstuose terminas *norma* dažnai vartojamas pramaišiu su *standartu*, o kartais skirtingose kalbotyros šakose jie traktuojami skirtingai (Locher, Strässler 2008: 1). Žodynuose *norma* bendresne reikšme – kaip modelis, etalonas ar pavyzdys – apibrėžiama ir kaip *standarto* sinonimas (OD; MW), o kalbotyroje – kaip siauresnė už *standartą* sąvoka. Terminas *norminimas*, arba *normalizacija* (angl. *normalization*), anglakalbėje kalbotyroje, kaip matyti ir KNS lentelėje, vartojamas ne norminamosios kalbotyros reikalui, o fonetikos srityje. Norminamajam procesui pavadinti jį atstoja aptartoji *standartizacija* (antrąja reikšme, T2) (plg. Bartsch 1985: 23; Subačius 2002: 229).

Latvių kalbotyroje vartojamas terminas *kalbos norminimas* (*valodas normēšana*) apibrėžtas kaip „normos nustatymas – procesas, susijęs su kalbos dėsningumą ištyrimu, fiksavimu, vertinimu, palaikymu ir sklaida“, o jo atitikmenys kitomis kalbomis nurodyti šie: angl. *language standardization*, vok. *Sprachnormierung* (f), *Sprachpflege* (f), rus. *нормализация языка* (VPSV 2007: 421), taigi atitinka lietuviškąją *norminimo* sampratą.

2.3. Kodifikacija ir kodifikavimas

Kaip buvo matyti iš ankstesnio skyriaus, svarbiam norminimo (ar šia reikšme vartojamos *standartizacijos*) etapui, kurio metu atrinktos bendrinės kalbos normos įteisinamos raštu tam tikruose šaltiniuose, įvardyti reikalingas atskiras terminas (žr. (Milroy, Milroy 1999 [1985]: 22, 28; Nevalainen, Tieken-Boon van Ostade 2006: 283). Tiesa, neretai normų atranka taip pat siejama su šiuo etapu, atskiriant jį nuo abstraktesnio lygmens termino *norminimas*, tik, kaip minėta 2.2 skyriuje, norminimo etapų ribos yra sąlygiškos.

Teoriškai kodifikacija ypač svarbi apibrėžiant vieną iš svarbiausių norminamosios kalbotyros sąvokų – *kalbos normą*. Kai bendrinės kalbos normos įteisinamos raštu, jos tampa kodifikuotos, taigi ilgainiui susidaro didesnis ar mažesnis jų skirtumas nuo realiųjų, vartosenoje funkcionuojančių normų.

Anglakalbėje kalbotyros literatūroje ir leksikografijos šaltiniuose šiam reikalui vartojamas žodis *kodifikacija* (angl. *codification*), nedarant skirtumo tarp proceso ir jo rezultato. Skirtingai nei *standartizacija*, *kodifikacija* gali būti tik sąmoninga, organizuota

veikla; kaip nurodomųjų kalbos normų atranka ir (ar) įforminimas, kodifikacija nėra universalus reiškinys ir turi aiškų kultūrinį pobūdį (žr. Deumert 2004: 6). Šį terminą, kalbėdamas apie kalbos planavimą, XX a. 7-ajame dešimtmetyje išpopuliarino Einaras Haugenas (Haugen 1966: 922–935). Tai kalbos sandaros planavimo dalis (plačiau žr. Miliūnaitė 2010: 231–256): paprastai kodifikuojama rašto ženklų bei rašybos taisyklių sistema, tartis, kirčiavimas, žodynas, morfologija ir sintaksė.

Latvių VPSV *kodifikacija* (*kodificēšana, kodifikācija*) apibūdinta kaip „kalbos normų atranka ir fiksavimas norminamuosiuose šaltiniuose, pavyzdžiui, gramatikose, rašybos žodynuose“ (VPSV 2007: 184), taigi suprantama siauriau nei tame pačiame žodyne apibrėžtas *norminimas*.

Tiek užsienio, tiek lietuvių kalbotyros darbuose dėl termino *kodifikacija* esama mažiausiai painiavos.

Kodifikacija pirmiausia reiškia apibendrintą vienos norminamojo darbo dalies (etapo) įvardijimą: tai oficialus norminimo procese nustatytų kalbos normų ir taisyklių įteisinimas raštu tam tikruose kalbinei bendruomenei prieinamuose prestižiniuose šaltiniuose: žodynuose, gramatikose, stiliaus ir kalbos praktikos vadovuose, taisyklių sąvaduose, kalbos priežiūros institucijų nutarimuose ir rekomendacijose (plg. Garvin 1993: 42). Kodifikacija, kaip vienas iš kalbos planavimo elementų, įtraukta ir į gerai žinomą Einaro Haugeno kalbos planavimo modelį, ne kartą paties autoriaus tobulintą ir apimantį svarbiausius bendrinės kalbos kūrimo etapus (žr. Haugen 1983: 270–275).

Antra, *kodifikacija* – pats bendrinės kalbos normų, taisyklių įteisinimo rezultatas, galima sakyti, įteisintų normų, taisyklių visuma (Girdenis, Pupkis 1978: 56). Atraminė sąvoka „kodeksas“ kaip tik ir reiškia „kokios nors mokslo srities taisyklių rinkinį“ (TŽŽ 2013). Todėl prireikus kalbama apie kodifikacijos ar kodifikuotų normų keitimą (plačiau žr. Miliūnaitė 2007: 7–23).

Norint tiksliau atskirti procesą nuo rezultato arba nuo apibendrinto vienos norminamojo darbo dalies įvardijimo, lietuvių kalboje kartais vartojamas ir terminas **kodifikavimas** – bendrinės kalbos normų įteisinimo raštu vyksmui vadinti, tačiau realiai šis polinkis nėra ryškus. Skirtumą tarp *kodifikacijos* ir *kodifikavimo* daro ir LTŽ (2012). Tirtuose lietuviškuose leksikografiniuose bei enciklopediniuose šaltiniuose *kodifikacijos* samprata skiriasi nedaug (žr. 6-ą lentelę).

6 LENTELE. Terminų *kodifikacija* ir *kodifikavimas* apibrėžtys lietuviškuose šaltiniuose

Šaltiniai	Apibrėžtys
KTŽ	nei <i>kodifikacijos</i> , nei <i>kodifikavimo</i> nėra.
LKE	Kalbotyros metodais pagrįstas kalbos normų nustatymas bei parinkimas vadinamas <i>kodifikavimu</i> , arba norminimu (straipsnis kalbos norma).
LTŽ	<i>kodifikacija</i> – (angl. <i>codification</i> , pranc. <i>codification (f)</i> , rus. <i>коди́фикация</i> , vok. <i>Kodifizierung (f)</i>) kalbos taisyklės, norminamuosiuose darbuose aprašytos normos ir jų vartojimo dėsningumai. <i>kodifikavimas</i> – (angl. <i>codification</i> , pranc. <i>codification (f)</i> , rus. <i>коди́фицирование</i> , vok. <i>Kodifizierung (f)</i>) kalbos norminimo veiklos dalis – pirminis normų nustatymas.
DŽ ₇₁	<i>kodifikacija lingu.</i> pavyzdinių kalbos normų nustatymas ir sisteminimas, teikyba.
TŽŽ	<i>kodifikacija kalbot.</i> pavyzdinių kalbos normų nustatymas ir sisteminimas.

Kaip nurodė ir KNS lentelės autoriai, LKE *kodifikavimas* prilyginamas *norminimui* kaip sinonimas. Kituose šaltiniuose skiriamos kodifikacijos procedūros – normų nustatymas, sisteminimas, parinkimas, teikyba – taip pat rodo, kad *kodifikacija* čia suprantama labai plačiai ir iš esmės nesiskiria nuo *norminimo*. Plg. J. Palionio pateiktą *kodifikacijos* apibrėžtį (Palionis 1989: 51):

Mokslinis rašomosios kalbos normų aprašymas bei sisteminimas, taip pat tam tikrų kalbos ir rašybos lyčių tikimo normai nustatymas, vadinamas kodifikacija.

Tačiau naujesnėje kalbinėje literatūroje terminas *kodifikacija* santykinai su terminu *norminimas* kaip dalis ir visuma (plg. Miliūnaitė 2003: 42; Miliūnaitė 2006a: 50–59; Miliūnaitė 2006b: 9–28; LTŽ 2012). Žinoma, tai nepanaikina susidariusios, kad ir dalinės, jų sinonimijos. Ypač sinonimiškumas ryškus sudėtinių terminų *kalbos norminimo / kodifikacijos (-avimo) principai ir kriterijai* vartosenoje¹⁴.

¹⁴ Plg., pavyzdžiui, mokslo straipsnių pavadinimus, kurie rodo XX a. pabaigoje šiuos terminus buvus dar ne visai nusistovėjusius: Bendrinės kalbos norminimo ir kodifikavimo principai (Girdenis, Pupkis 1978: 53–66); Evalda Jakaitienė. Dėl semantinės motyvacijos, kaip kodifikavimo kriterijaus. – *Kalbotyra XXXVII* (1), 1986, 102–105; Aleksas Girdenis, Aldonas Pupkis. Kalbos norminimo principai. – *Gimtoji kalba*, 1996, 8, 1–5.

3. BENDRINĖS KALBOS REGULIAVIMO(SI) TERMINŲ MIKROSISTEMA

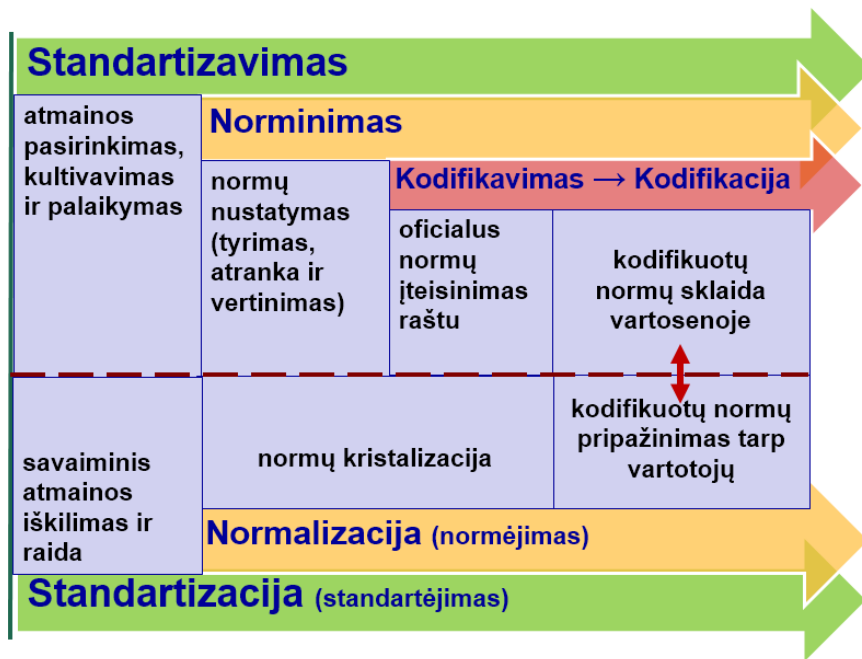
Atliepiant norminamosios kalbotyros poreikius turėti skirtingus terminus bendrinės kalbos kaip atmainos ir jos normų savaiminei raidai bei sąmoningam reguliavimui nusakyti, galima pateikti keturių pagrindinių terminų (iš kurių du turi dar ir aplietuvintus variantus) rinkinį: *standartizavimas* – *standartizacija* ir *norminimas* – *normalizacija* (žr. 7-ą lentelę).

7 LENTELE. Pagrindiniai bendrinės kalbos reguliavimo(si) terminai

Du lygmenys Pobūdis	I. Bendrinė kalba kaip atmaina	II. Bendrinės kalbos normos
Sąmoningas reguliavimas	standartizavimas	norminimas
Savaiminė raida	standartizacija (standartėjimas)	normalizacija (normėjimas)

Lietuvių kalbotyroje jau, galima sakyti, pradeda nusistovėti sutarimas greta *norminimo* vartoti ir siauresnės apimties terminą vienam iš norminimo etapų pavadinti – *kodifikavimą*, o pastarojo rezultatą vadinti *kodifikacija*.

2-ame paveiksle pavaizduota schema rodo straipsnyje aptartais terminais įvardijamų sąvokų sąsajas. *Standartizavimą* ir *standartizaciją* galima laikyti pačiais bendriausiais terminais, įvardijančiais bendrinės kalbos reguliavimą(si), apimantį ir siauresnes sąvokas „norminimas“ bei „kodifikavimas“. *Standartizavimas* ir *standartizacija* lietuvių kalbotyroje vartojami dar gana retai. Mikrosistemos pagrindą sudaro terminai *norminimas* ir *kodifikavimas (kodifikacija)*, o *normalizacija* priklauso periferijai, nes bendrinės kalbos reguliavimo(si) procesų ašis – aktyvus, sąmoningas jos tvarkymas, t. y. norminimas.

2 PAV. Bendrinės kalbos reguliavimo(si) terminų mikrosistema

IŠVADOS

Reikia pripažinti, kad lietuviškoji kalbotyros terminija, palyginti su kitų mokslų terminija, yra menkai sutvarkyta, skirtinguose ir retai atnaujinamuose žodynuose gerokai įvairuoja, o naujesnių susistemintų terminų rinkinių, kurie atspindėtų šiuolaikinės pasaulio kalbotyros tyrimus, apskritai stokojama.

Tokia padėtis sunkina galimybę sistemiškai pažvelgti ir į norminamosios kalbotyros terminiją, nes realioji šios srities terminų vartoseną, nors aiškiai rodo tam tikrus polinkius, neatitinka to įvairuojančio ir senstelėjusio vaizdo, kuris fiksuotas ne itin gausiuose leksikografijos veikaluose.

Remiantis lietuviškaisiais ir anglakalbiais, taip pat latvišku kalbotyros šaltiniu, straipsnyje teoriškai apibrėžtos svarbiausios norminamosios kalbotyros sąvokos, reikalingos bendrinės kalbos kūrimo(si) ir reguliavimo(si) procesams nusakyti. Pirmiausia pagal šios atmainos reguliavimo(si) pobūdį atskirta savaiminė jos raida ir sąmoninga tvarkyba. Antra skirtis – šių procesų mikro- ir makrolygmenys: vienu atveju apimama pati bendrinės kalbos atmaina, kitu – konkrečios jos normos.

Sudarius šioms sąvokoms įvardyti vartojamų terminų inventorių (*standartizacija* (*standartėjimas*), *standartizavimas*; *norminimas*, *normalizacija* (*normėjimas*) ir *kodifikacija*, *kodifikavimas*) ir ištyrus jų tarpusavio ryšius, paaiškėjo, kad dalis terminų dubliuoja vieni kitus, yra ne visai tapačios reikšmės sinonimai arba santykinai kaip žymimų reiškiniių dalis ir visuma.

Aptartųjų terminų variantai su baigmenimis *-acija* ir *-avimas* dar nėra aiškiai išsidiferencijavę pagal bendruosius šių darinių vartojimo polinkius skirti sukonkretėjusio reiškinio (*-acija*) ir vyksmo ar veiksmo pavadinimo (*-avimas*) reikšmes. Stiprieji šios variacijos nariai su baigmeniu *-acija* (tiksliau tariant, tokį sąlygiškai skiriamą baigmenį turintys skoliniai) *standartizacija* ir *kodifikacija* dažnai vartojami pačia bendriausia tiek reiškinio, tiek vyksmo reikšme.

Svarstant, kaip šią norminamosios kalbotyros terminų mikrosistemą padaryti kompaktiškesnę, galima pasiūlyti tokias jos gaires:

1. *Standartizavimas* – sąmoningas bendrinės kalbos atmainos parinkimas ir apibendrintas jos tvarkybos procesas.

Standartizacija – savaiminis bendrinės kalbos kaip atmainos kūrimasis ir saviraida.

2. *Norminimas* – sąmoninga bendrinės kalbos normų tvarkyba: vartosenos tyrimas, normų atranka ir vertinimas, įteisinimas raštu ir jų sklaida.

Normalizacija – savaiminis bendrinės kalbos normų kristalizacijos procesas.

3. *Kodifikavimas* – vienas iš norminamojo proceso etapų: bendrinės kalbos normų atranka ir įteisinimas raštu.

Kodifikacija – šio proceso rezultatas: įteisintų bendrinės kalbos normų bei taisyklių visuma.

Pagal šiais terminais žymimų sąvokų aprėptį ir pateikimą svarbesniuose lietuvių leksikografijos veikaluose mikrosistemos centrą sudaro trys terminai: plačiausias yra terminas *standartizacija*, jo dalis – *norminimas*, o *kodifikacija* – vieno iš norminimo etapų rezultatas.

Lietuviškojoje kalbotyros literatūroje tokių polinkių taip pat esama, tačiau juos reikėtų išsamiau ištirti ir tada galutinai išdiskutuoti dabartiniam bendrinės lietuvių kalbos raidos etapui priimtina šios srities terminų mikrosistemą.

ŠALTINIAI

- DŽ_{7i} 2015: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. Stasys Keinys. 7-as internetinis leid.Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt>.
- KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- LBK 2014: Agnė Bielinskienė, Asta Kazlauskienė, Erika Rimkutė, Aurelija Tamošiūnaitė. *Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartosena*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Versus aureus: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://www.llks.lt/pdf2/kalba/Lietuviu%20bendrinės%20kalbos%20normos%20ir%20vartosena.pdf> (žiūrėta 2017 12 12).
- LKE 2008: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Parengė Kazys Morkūnas, redagavo Vytautas Ambrazas. 2-as patikslintas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LRVKIPI 2008: Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo pakeitimo įstatymas. Projektas XP-1320(2). Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.324133> (žiūrėta 2017 09 15).
- LRVKIPI 2011: Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo pakeitimo įstatymas. Projektas XP-1320(3). Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.402981?jfwid=-wbkgqm837> (žiūrėta 2017 09 15).
- LTŽ 2012: *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Meilutė Ramonienė, Jelena Brazauskienė, Nida Burneikaitė, Jurga Daugmaudytė, Eglė Kontutytė, Joana Pribušauskaitė. Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga internete: http://www.lsk.flf.vu.lt/file/Lingvodidaktikos_terminu_zodynas__2012_2.pdf (žiūrėta 2017 09 12).
- MW – *Merriam-Webster dictionary*. Prieiga internete: <https://www.merriam-webster.com/dictionary> (žiūrėta 2017 12 06–2017 12 17).
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m. Sud. ir ats. red. Rita Miliūnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>.
- OD – *English living Oxford dictionaries*. Prieiga internete: <https://en.oxforddictionaries.com> (žiūrėta 2017 12 06–2017 12 17).
- TB – Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga internete: <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/>

TŽŽ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera.

VLKK Į 2016: Lietuvos Respublikos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas. Galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2016-12-29). Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5412/SwSlyNwRBc?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=52f26d53-88fd-4056-9258-86663b3074ee> (žiūrėta 2017 12 14).

VPSV 2007: *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*, Rīgā: LU Latviešu valodas institūts.

LITERATŪRA

Aliūkaitė D. 2009: Bendrinės kalbos vaizdinių tikslumas: *kvazistandarto* problema. – *Respectus Philologicus* 16 (21)A, 160–187.

Bartsch R. 1985: The influence of language standardization on linguistic norms. – *Studia Linguistica* 39 (1), 23–50.

Deumert A. 2004: *Language Standardization and Language Change: The Dynamics of Cape Dutch*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Deumert A. 2010: *Imbodela zamakhumsha* – reflections on standardization and destandardization. – *Multilingua* 29, 343–264.

Deumert A., Vandebussche W. 2003: Research Directions in the Study of Language Standardization. – *Germanic Standardizations: Past to present*. A. Deumert, W. Vandebussche (eds.). Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 455–469.

Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Garvin P. L. 1993: A conceptual framework for the study of language standardization. – *International Journal of the Sociology of Language* 100/101, 37–54.

Girdenis A., Pupkis A. 1978: Bendrinės kalbos norminimo ir kodifikavimo principai. – *Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai*. Vilnius, 53–66.

Haugen E. 1966: Dialect, Language, Nation. – *American Anthropologist*, New Series 68 (4), 922–935. Prieiga internete: https://alogro.files.wordpress.com/2010/05/haugen_1_d_n.pdf (žiūrėta 2017 12 05).

- Haugen E. 1983: The implementation of corpus planning: theory and practice. – *Progress in language planning. International perspectives*. Eds. J. Cobarrubias, J. A. Fishman. Berlin: Walter de Gruyter, 269–289.
- Klimavičius J. 2002: Lietuvių bendrinė kalba: ribos ir beribiškumas, sistema, norma ir kodifikacija. – *Terminologija* 9, 7–25.
- Kniūkšta P. 1995: Kalbos tvarkybos tikslas – ugdyti kalbą. – *Kalbos kultūra* 68, 28–39.
- Locher M. A., Strässler J. 2008: Introduction: Standards and norms. – *Standards and Norms in the English Language*. M. A. Locher, J. Strässler (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 1–20.
- Miliūnaitė R. 2003: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė R. 2006a: Kodifikacijos ir vartosenos santykiai dabartinėje lietuvių kalboje. – *Lituanistica* 3(67), 50–59.
- Miliūnaitė R. 2006b: Kodifikacijos ir vartosenos santykių modelis. – *Kalbos kultūra* 79, 9–28.
- Miliūnaitė R. 2007: Kodifikuotų normų keitimas: už ir prieš. – *Kalbos kultūra* 80, 7–23.
- Miliūnaitė R. 2010: Kalbos prestižas ir jo planavimas. – *Kalbos kultūra* 83, 231–256.
- Milroy J., Milroy L. 1999 [1985]: *Authority in language: Investigating Standard English*. 3rd ed. New York: Routledge; 1st ed., 1985; 4th ed., 2012.
- Nekvapil J. 2010 [2008]: Language cultivation in developed contexts. – *The Handbook of Educational Linguistics*. B. Spolsky, F. M. Hult (eds.). Wiley-Blackwell Publishing, 251–265.
- Nevalainen T., Tieken-Boon van Ostade I. 2006: *Standardization*. – *A History of the English Language*. R. Hogg, D. Denison (eds.). Cambridge: Cambridge university Press, 271–311.
- Palionis J. 1989: *Lietuvių rašomosios literatūrinės kalbos istorijos įvadas*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Pupkis A. 2017: *Standartinė kalba? – Bendrinė kalba* 90. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/Straipsniai/90/Pupkis_BK_90_straipsnis.pdf
- Skardžius P. 1997 [1927]: Bendrinė kalba ir jos vartojimas. – *Rinktiniai raštai* 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 30–85.

- Smetonienė I., Smetona A., Valotka A. 2016: Dėl *standartinės kalbos* termino. – *Lietuvių kalba* 10. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/217>.
- Subačius G. 2002: *The Development of Standard English 1300–1800. Theories, Descriptions, Conflicts* (ed. Laura Wright, 2000) [Recenzija]. – *Archivum Lithuanicum* 4, 227–234.
- Subačius G. 2004: Standartinių (bendrinių) kalbų istorijos chronologija. – *Metmenys* 84, 97–115. Prieiga internete http://www.uic.edu/classes/lith/lith520/SUB_strp/SUB_2004_Chron%20METM.PDF
- Valotka A. 2015: *Kalbos planavimo ir kalbos politikos* terminai. – *Parlamento studijos* 18, 84–101. Prieiga internete: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr18/files/5.pdf> (žiūrėta 2017 09 12).
- Данеш Ф. 1988 [1979]: Позиции и оценочные критерии при кодификации. – *Новое в зарубежной лингвистике* 20. – Москва: Прогресс, 281–295.

Įteikta 2017 12 19

Priimta 2017 12 29

REGARDING THE RELATIONSHIP OF THE TERMS
STANDARDIZATION, NORMALIZATION, AND CODIFICATION
IN MODERN NORMATIVE LINGUISTICS

Summary

The article analyses the terms *standartizacija* (standardization), *norminimas* (normalization), and *kodifikacija* (codification) as well as their Lithuanian forms and synonyms (such as *standartizavimas*, *normalizacija*, *kodifikavimas*, and so on) through the prism of theoretical and practical needs of normative linguistics. The understanding of the concepts these terms denote varies in the works of modern Lithuanian and foreign linguistics; the terms and their relationships are not completely established as such either. As a result, the problem of managing the microsystem of these terms is being addressed in some publications of contemporary Lithuanian linguists. Yet any chance of a fully rounded discussion is reduced by the fact that sometimes reliance is made on isolated sources that, in their own right, restrict the field of problems relating to the usage of the terms. Ergo, the conclusions do not always carry a substantial degree of scientific accuracy and objectivity.

The terms in question denote various aspects of regulation of the standard languages pertaining both to the exterior of the standard language as a variety of the national language (that is, the separation of the standard language from the other varieties), and to the interior thereof (that is, the crystallisation and management of the standard language norms). The article adopts a synchronic approach towards the subject of structuring these terms. The goal is to provide a theoretical description of the microsystem of concepts required to define the process of standardization of the standard language and the terms that denote them.

To that end, the following objectives are set:

- 1) describe the main concepts of the elements (or stages) of the standardization process;
- 2) discussing the terms *standartizacija*, *norminimas*, and *kodifikacija*, as well as their variations and synonyms;
- 3) disclosing the mutual relationships of the terms that denote the (self-)regulation of language and providing an outline of their possible microsystem.

With reference to Lithuanian and English sources, as well as one Latvian source of linguistics (*The Glossary of Linguistic Terms*), the article makes an inventory of terms denoting the (self-)regulation of the standard language: *standartizacija* (*standartėjimas*), *standartizavimas*; *norminimas*, *normalizacija* (*normėjimas*), and *kodifikacija*, *kodifikavimas*.

The spontaneous development and conscious management of the standard language are distinguished on the basis of the nature of its (self-)regulation. Another distinction is made in terms of the micro- and macro-levels of these processes, which in one case include the strain of the standard language per se, in the other, its specific norms.

Analysis of the mutual relationships of the terms in questions has revealed that some of the terms are overlapping, are synonyms of not-quite-identical meaning, or interact as a part and whole of the phenomena they denote.

Notably, opposite to the English language where terminology affects that of other languages to a substantial extent, the Lithuanian language allows certain elements of word formation (in the case at hand, the suffixes *-acija* and *-avimas*) to signify the difference between a spontaneous act and an active action. This difference, however, is but a tendency rather than a strong regularity; therefore, when it comes to actual usage, formations of the suffix *-acija* are often used in both cases – just like in the English language. For the purposes of considering making the microsystem of the terms of normative linguistics clearer and more compact, we could suggest it be given the following guidelines in the terminology of Lithuanian linguistics:

1. *Standartizacija* (standardization): spontaneous establishment and self-development of the standard language as an individual variety.

Standartizavimas: conscious selection of the standard language variety and generalised process of its management.

2. *Normalizacija* (normalization): the spontaneous process of the crystallisation of standard language norms.

Norminimas: conscious management of standard language norms: investigation of usage, selection and assessment, written legalisation, and proliferation of norms.

3. *Kodifikavimas* (codification): one of the stages of the standardisation process: selection and written legalisation of standard language norms.

Kodifikacija: the outcome of this process: the whole of the legalised norms and rules of the standard language.

Such tendencies of usage do exist in Lithuanian linguistic literature and scientific texts, yet they call for a closer examination to be able to round up the discussion of the microsystem of the terms of this field that is acceptable to the current phase in the course of the development of the standard Lithuanian language.

KEYWORDS: standard language, normative linguistics, language standardization, language codification, terminology.

RITA MILIŪNAITĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
rita.miliunaite@lki.lt